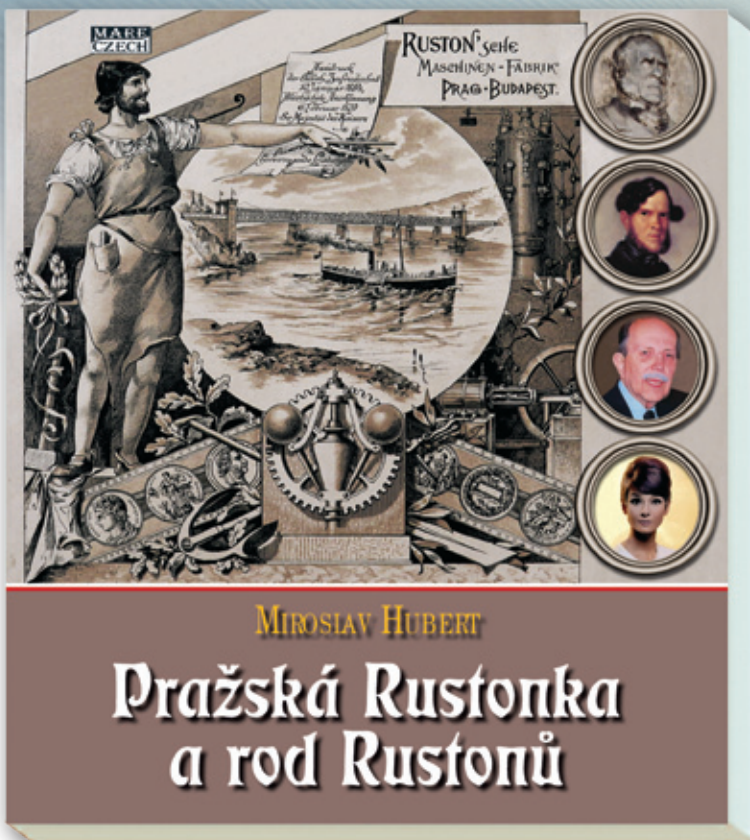

Nakladatelství Mare-Czech představuje titul:

Miroslav Hubert
**Pražská Rustonka
a rod Rustonů**
počet stran 154
fotografií a reprodukcí 156 včetně
barevných plus faksimile Seznamu
novostaveb parníků
vazba brožovaná
běžná cena 349 Kč včetně DPH
ISBN 978-80-86930-42-8

Kniha o evropské větvi anglického rodu lodních stavitelů Rustonů a s ní spojené pražské továrně „Rustonce“ nabízí čtenáři pozoruhodný příběh nejen z dějin paroplavby, strojírenství a průmyslového podnikání v Čechách, ale také zážitek z mozaiky pestrých životních osudů zajímavých osobností 19. a 20. století.

Publikace vychází v únoru 2015, informace na www.mare-czech, objednávky v zásilkové službě „Mokrá“ kniha na adrese nakladatelstvi@mare-czech.cz, distribuci zajišťuje Kosmas, s.r.o. – <http://www.kosmas.cz/>.

Ukázka:

Obdobně, jako zmizel s povrchu zemského celý komplex budov bývalé velké továrny, známé v Praze jako Rustonka, zmizeli brzy ze slovníku Pražanů také toto už nic neznamenající slovo. Mělo sice být použito v názvu multifunkčního komplexu obchodního centra a kanceláří, který měl být do roku 2011 postaven na vyklizeném pozemku, ale jeho stavba nebyla ještě ani zahájena. A tak místo, kde kdysi byla pole a vinice „Na Švábkách“ a poté velké strojírný, zpustlo a zarůstá travou. V roce 2013 na něm stála už jen zchátralá budova kotelny bývalé Rustonky, z níž smutně čněl vysoký komín – původně plánovaná dominanta celého komplexu. I ta však na jaře 2014 vzala za své.

O historii strojírn Ruston a spol., jejího předchůdce strojírn E. Thomase z roku 1832 a řady následných strojíren, která skončila v roce 2007 tím, že akciová společnost Pražské strojírn se vystěhovala, se rozepisuje několik autorů v publikacích o osmé pražské části Libeň jen krátkými statěmi. Občas se

objevovalo i pár článků příležitostných. Věřím proto, že čtenáři uvítají podrobnější historii těchto strojů, které během 175 let své existence dodaly do mnoha evropských zemí statisíce výrobků všeho druhu a dávaly obživu desetitisícům obyvatel Libně, Karlína a přilehlých obcí.¹⁾

Jméno „Rustonka“ má svůj původ v příjmení anglického stavitele lodí, továrníka a podnikatele Josepha Johna Rustona. Narodil se v Londýně v roce 1809, do Rakouska přišel v roce 1832 a zemřel ve Vídni roku 1895. V Čechách byl činný téměř třicet let. Jemu a dalším členům tohoto pracovitého a podnikavého rodu jsou věnovány další kapitoly knihy. V nich jsem se pokusil vyličit především jejich soukromý život, nepostrádající někdy i dramatičnosti – vášnivých lásek, nešťastných manželství a rozvodů i tragických konců. Splnit takový úkol historicky pravdivě by bylo samozřejmě nemožné bez přátelské pomoci a spolupráce osob žijících v zahraničí, které se o rod Rustonů také zajímají.

Vůdčí osobností této skupinky osob byl ing. Walter R. Ruston, pravnuček J. J. Rustona. Ten spolu se svou sestřenicí Audrey Hepburnovou, světově známou filmovou herečkou, byli posledními potomky rodu Rustonů na evropském kontinentě. Oba už zemřeli, Audrey roku 1993 ve Švýcarsku, W. R. Ruston roku 2003 v Bruselu. Narodil se roku 1916 ve Vídni, kde vystudoval chemii na technické univerzitě. Tam působil do konce druhé světové války jako asistent, ale brzy po jejím skončení se se svou manželkou Eddou přestěhoval do Belgie. Tam našel zaměstnání jako vědecký pracovník v oboru paliv a komerčních aplikací vědy. V roce 1969 založil vlastní firmu „Ruston Technical Services Int.“, kterou řídil až do roku 1981, kdy odešel na odpočinek. Patřil mezi světové osobnosti – např. v roce 1980 byl přijat za činného člena Akademie věd v New Yorku a k roku 1984 byl zanesen do prestižního seznamu „Who is Who in the World“, když se předtím objevil v „Who is Who in the Science“ a „Who is Who in the Atom“.

Hydraulický pojezdý jeřáb, 80tun.

Dalším zájemcem o rod Rustonů, a to z hlediska plavby a stavby lodí, byl pan Hans Rindt, archivář v městě Bischofshofen a historik říční evropské plavby. H. Rindt se narodil v Podmoklech-Děčíně, po válce byl odsunut do Německa, ale na Čechy nezanevřel. Udržoval přátelské styky hlavně s kpt. Michaellem Borem z Prahy, který se zabýval historií naší paroplavby. S panem Walterem R. Rustonem se seznámili přes lodní oddělení muzea v Mnichově. Zemřel v březnu 1986.

Významnější kontakt pro Rakousko navázal Walter R. Ruston s dr. Karlem Vodrazkou, profesorem a tehdy i rektorem Univerzity Johannease Keplera v Linci.²⁾ Publikoval kratší články o počátcích paroplavby na Dunaji a na Travenském jezeře a aktivně se angažoval na opětovném uvedení do provozu parníku GISELA v letech 1981 až 1986 na tomto jezeře. Jako již renomovaný odborník na historii Rustonů byl pověřen Rakouskou akademií věd zpracovat nově životopis Josepha J. Rustona pro nové, 44. vydání Rakouského biografického lexikonu 1815–1950. Proto písemný styk s W. R. Rustonem, od něhož získal mnoho nových informací, započatý v roce 1984, byl pro něho velmi užitečný. Naposled se snad sešli v roce 1995 na výstavě „100 let od úmrtí J. J. Rustona“, pořádané Okresním muzeem ve Floridsdorfu u Vídně. Dr. K. Vodrazka na ní měl zahajovací proslov a Walter R. Ruston byl čestným a nejvýznamnějším hostem. Na výstavu také zapůjčil mnoho exponátů, včetně vlastnoručních maleb J. J. Rustona a výkresů parníků a různých zařízení z Rustonky.

Okresní muzeum ve Floridsdorfu se vedle regionální a vlastivědné činnosti věnuje soustavně historii rakouské dunajské plavby. Referentem muzea pro tuto oblast byl ing. Franz Uhlir, jenž na toto téma publikoval několik článků v časopise muzea „Unser schönes Floridsdorf“. Proto se začal také zajímat o rod Rustonů a navázal kontakty s Walterem R. Rustonem. Omezily se však jen na historii působení J. J. Rustona v Rakousku.

Poslední ze skupiny zájemců o rod Rustonů byla paní Joke Quarles van Ufford z města Breda v Nizozemsku, narozená roku 1944. Ta se stala sňatkem se synem staršího ze dvou synů z prvního manželství holandské baronky Elly van Heemstra nevlastní neteří Audrey Hepburnové. Tato slavná herečka byla barončinou dcerou z jejího druhého manželství s jedním z rodu Rustonů, jenž tehdy žil v Belgii. Paní Joke se rozhodla v roce 1993 sepsat historii rodiny svého manžela Quarles van Ufford a setkala se při tom i s historií rodu Rustonů. Ta ji zaujala natolik, že pátrala nejen po minulosti své nevlastní tety Audrey Hepburnové, ale i Rustonů na kontinentě a v Anglii

a přijela za tím účelem také do Prahy. Zajela několikrát do Rakouska, Anglie a Irska a neváhala letět do Nizozemských Antil, aby vyzpovídala baletku, která v letech 1940 až 1944 učila Audrey Hepburnovou baletu v Arnhemu. Za Walterem R. Rustonem do Bruselu zajížděla samozřejmě častěji. Naše dosavadní znalosti o rodu Rustonů pak rozšířila o několik důležitých objevů. Pokud vím, pro vydání své obsáhlé, třídílné knihy v angličtině dosud hledá překladatele i vydavatele. Ti mají zájem jen o vydání dílu, obsahujícího životopis Audrey Hepburnové. Holandský rod se jim zdá pro čtenáře málo atraktivní.

Zbývající kapitoly knihy se zabývají dalšími podniky, které Rustonové založili, koupili nebo nějakým způsobem řídili. Byly to v časové posloupnosti paroplavba na Travenském jezeře, paroplavební podnik Andrewse a Rustona na Vltavě a Labi³⁾ a loděnice na Dunaji nad Vídní. Ve věcné souvislosti jsou zmíněny také dva cukrovary v Čechách a dvě panství v Maďarsku, statek Rehnhof v Rakousku a Lamberk u Obříství, vily ve Vídni a v Gmundenu aj.

Protože nakladatelství Mare-Czech, které knihu vydává, je v edici „Lodě v české minulosti“ zaměřeno na říční i námořní plavbu a lodě, byl do dodatku knihy zapracován i s komentářem seznam lodí s pohonem, které byly v letech 1854 až 1910 postaveny ve všech loděnicích, které nějak souvisely s rodem Rustonů na evropském kontinentě.

O autorovi:

Autor této publikace ing. Miroslav Hubert se narodil v roce 1925 v malé vsi na tehdejší československo-maďarské hranici, kde jeho otec, bývalý ruský legionář z Kutné Hory, sloužil v četnickém sboru. Bezpochyby tam na březích Dunaje se v něm probudila celoživotní láska k této řece a k lodím.

Po návratu rodiny do Čech v roce 1934, neukončeném studiu na gymnáziu v Čáslavi a maturitě na Vyšší průmyslové škole v Kutné Hoře v roce 1945 vystudoval autor obor strojního inženýrství na Českém vysokém učení technickém v Praze. Zde také navštěvoval přednášky ing. J. Vidmana o stavbě lodí a o prázdninách pracoval v loděnicích v Gdaňsku. Po ukončení studií nastoupil v roce 1950 do zaměstnání v konstrukční kanceláři závodu ČKD – loděnice v Praze – Libni, pozdějších Českých loděnic, n. p. Do tohoto období spadá i počátek jeho zájmu o lodní sporty. Po kánoí a sportovní plachetnici to bylo provozování vlastního kajutového motorového člunu. A to byl také začátek autorovy publikační činnosti...

Pražská Rustonka a rod Rustonů

Miroslav Hubert

MARE
CZECH
Praha 2013

Přední strana obálky:

Motiv z obálky katalogu Prager Maschinenbau Actien-Gesellschaft vom Ruston & Comp. z roku 1884 a portréty osobností z rodu Rustonů: Joseph John Ruston, Ing. Walter R. Ruston a Audrey Hepburnová. (archiv NTM Praha, M. Hubert).

Zadní strana obálky:

Rustonka, pohled od západu přes Vltavu, akvarel Škora, 1906 (archiv NTM, 213 - A/1). Lodní stavitel Joseph John Ruston (1809-1895), olejomalba z roku 1844 (sbírka W. R. Ruston, mc041008).

Strana 1:

Celkový pohled na Rustonku, kolem roku 1908 (archiv NTM).

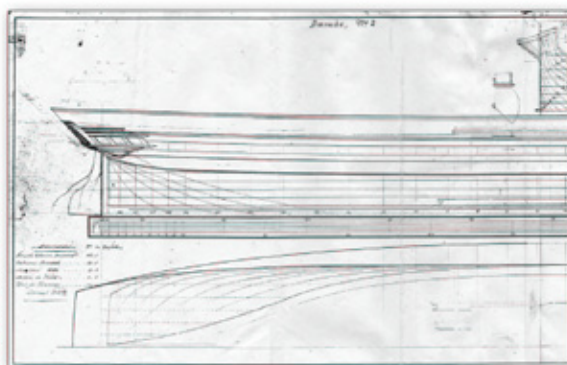
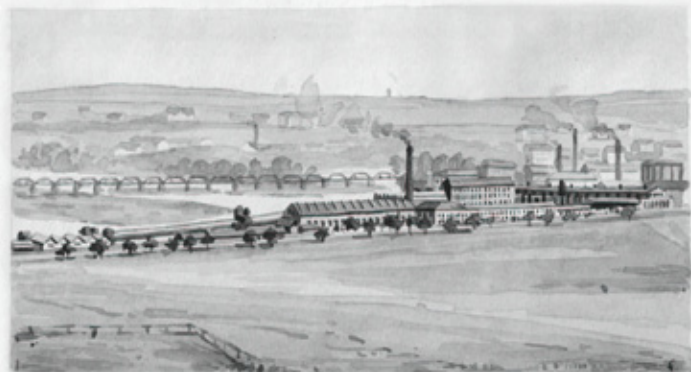
Strana 2:

Rustonka, pohled od východu, akvarel Škora, 1906 (archiv NTM).

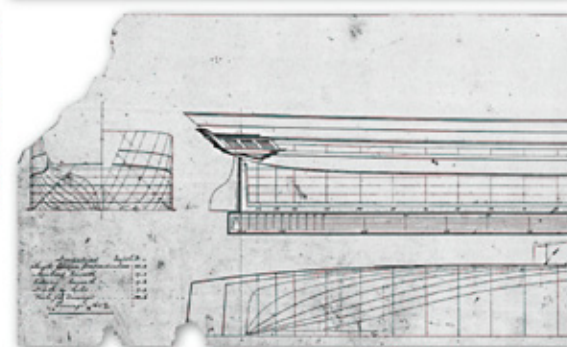
Copyright © 2013 by Miroslav Hubert
Copyright © 2013 for the Czech edition by Mare-Czech
ISBN 978-80-86930-54-1

Poděkování

Je mi to povinností autora vyslovit zde upřímný dík několika osobám, které mu přátelsky pomohly při doplňování a upřesňování některých údajů a daly mu i nakladateli knihy k dispozici množství obrazového a informačního materiálu. Byli to zejména: Archivář a historik Mgr. Pavl Fojtík, archivář a historik PhDr. Jan Hozák, vědecký pracovník a historik PhDr. Milan Hlaváček CSc, historik PhDr. Jan Jungmann a knihovnice Věra Beňová.

Výkres druhého dunajského parníku ARGO, který byl stavěn pod vedením J. J. Rustona, ale ještě podle výkresů (sig. Boulton & Watt, Nr. 63, 26. Sept. 1832) (archiv Technického muzea Vísteň, mc041007).

Výkres třetího dunajského parníku FANNONIA, postaveného pod vedením J. J. Rustona a podle výkresů (archiv Technického muzea Vísteň, mc041556).

▲ Lodní stavitel Joseph John Ruston (1809-1895), výfres z olejomalby z roku 1844 (sbírka W. R. Ruston, mc041008).

▲ Bratr Josepha J. Rustona John Joseph Ruston (1820-1873), olejomalba kolem roku 1850, kdy žil v Čechách (sbírka W. R. Ruston, mc041009).

věným peřivem z pily v Rehhofo, kterou mu vybavil strojním zařízením Ruston, a smad spolu postavili jeden nebo dva parní bagry na čišťní řečiště Dunaje. Ustanuje se tak na základě zpráv anglického strojařka Thomase Foxe, podle něž monoval od roku 1837 pro Rustona parní stroje a z toho, že provizorní loděnice ve Floridsdorfu vykládili až v roce 1838.

J. Andrews měl za manželku Isabellu Elizabeth, rozenou Linklaterovou, s níž se pravděpodobně oženil ještě před odchodem z Anglie na kontinent, tedy kolem roku 1818. Tehdy jí bylo asi dvacet let, protože se narodila před rokem 1800, kdy se její matka Francesca (Fanny) Krogerová vdala podruhé za Georga Hepburna po úmrtí svého prvního manžela kapitána Petra Linklatera. Na Rehhofo pozval Andrews celou rodinu manželky, tedy jak její matku Fanny,

tak i její nevěstní bratry. Starší byl John Kroger Hepburn (1806-1867) a mladší Georg Hepburn. Johna pověřil Andrews správou statku Rehhofo, Georg vedl pilu. Uvádí se, že z věna své manželky vyplatil Andrews J. Pritchardovi podíl na společném privilegiu na dunajskou paroplavbu a zaplatil číst kupní ceny statku Rehhofo. Manželství Andrews s Isabellou bylo bezdětné, ale Andrews přesto našel na Rehhofo konečné domov.

Spolu s rodinou Andrews žil na Rehhofo také J. J. Ruston, a to až do jara 1840, tedy asi pět let. Tehdy odešel do Prahy připravovat stavbu parníku na Vltavu a Labe. Od jara 1838 do léta 1839 ale dlel také v Ebensee a v Gmundenu na Travenškém jezere. Tam staveb a uvažoval do provozu parník SOPHIA nového Andrewsova paroplavebního podnikání.

▲ Audrey Hepburnová (1929–1992), tehdy ale ještě Eda Cathleen Ruston ve věku 10 let v Amsterdu (sbírka J. Quarles van Ufford, mč041014)

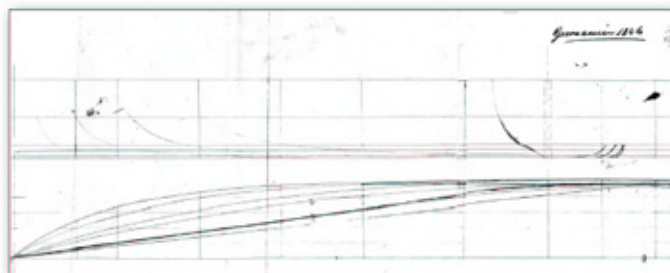
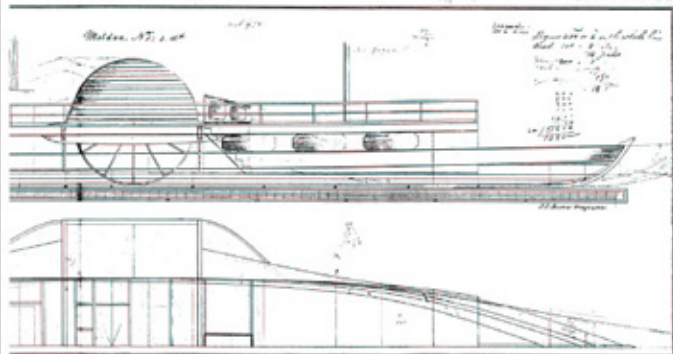

▲ Audrey Hepburnová s Gregory Peckem ve filmu Prázdniny v filmě, 1952 (mč041015)

poroval. Proto také asi nevěděla o tom, že její prarodiče žili v Čechách a že její otec se tam i narodil. Jako skutečnou „světoběžkanku“, pro kterou byla tehdejší střední Evropa okrajová, by jí to ale asi sotva zajímalo.

Během let druhé světové války 1940–1945 a ještě několik let po ní prožila Audrey s matkou a nevlastními bratry krušnou dobu. Po-

máhala v rodinném hotýlku a pak i v ordinaci místního zubaře. Jednou z jejích mála radostí byla korespondence s babičkou Annou ve Vídni, které posílala i své fotografie a kresbičky. A druhou byla návštěva baletní školy v Arnheimu. Taď se dostala do souboru, jenž v letech 1948 až 1950 předváděl několik hudebních komedií v Amsterdamu. Tam si i povšiml filmový producenti a v roce 1951 ji svěřili několik malých filmových rolí. Ty pak odstartovaly její hvězdnou kariéru; v roce 1952 ji režisér William Wy-

▲ Předložený návrh rynek parníku GERMANIA od J. J. Rustona z roku 1846 (TM Vídeň, Plansammlung J. J. Ruston No. 52, mč041015)

► Inzerát na plavbu parníků BOHEMIA, GERMANIA a CONSTITUTION z Prahy do Drážďan na jaře 1848 (noviny Prager Zeitung, duben 1848, sbírka M. Hubert, mč041036)

Halb königl. privilegierte

Elbe-Dampfschiffahrt

Prag, Dresden u. allen Stationen der sächs. und böhmischen Schweiz.

Die Dampfschiffe

Bohemia, Germania und Constitution

täglich von Prag um 5 Uhr früh, von Drážďany um 8 Uhr früh, von Dresden um 6 Uhr früh.

Bureau: In Prag im Goldbaue zu „Drei Karpfen“ in Dresden bei Z. Schmidt & Comp., Schloßgasse.

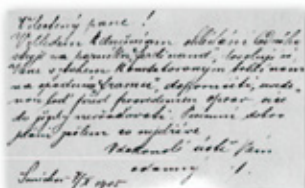
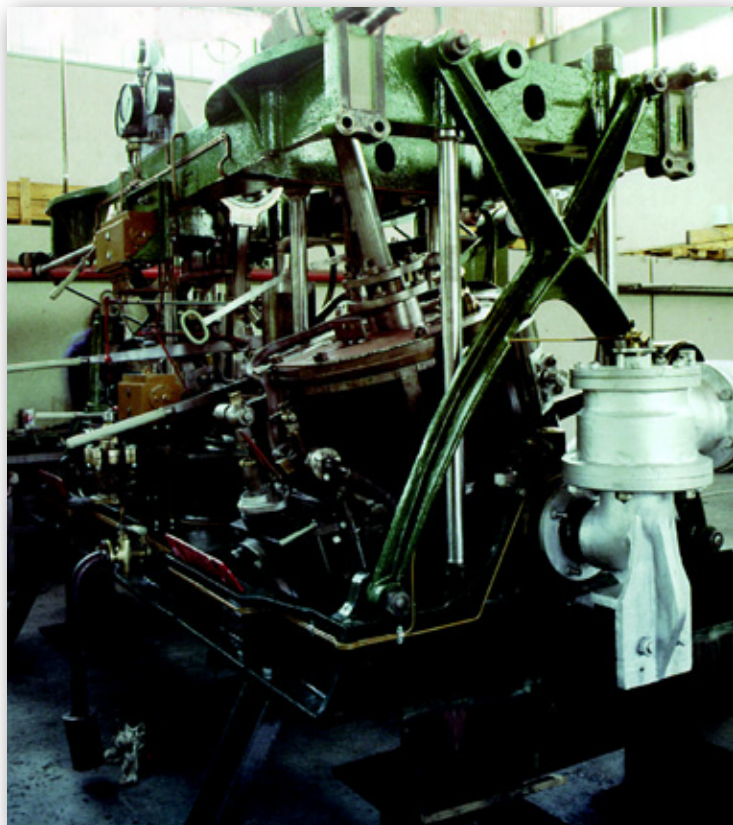
Der Eigentümer hat sich verbunden mit den Dampfschiffen „Bohemia“, „Germania“ und „Constitution“ P. T. Ruston, 48 rue de Valenciennes, 48 bis, Paris, 12e arrondissement, 1848.

▲ Na barevné litovině V. Kihnela z roku 1841 „Karlin-Karolinenthal, z wěčnosti pražských obdvořích mřížan“ je zadní objekt Thomasovy strojíny zachycen jako nápadně vysoká budova se zubatými „anglickými“ střechami. Zajímavým detailem je kaplička a kříž na břehu Vltavy, rasměně i na mapě staršího katastru, a pamník BOHEMIA na Vltavě. Budova před strojínou je hotel Strassburg, kde během stavby BOHEMIE pravděpodobně bydlel Joseph J. Ruston (sbírka M. Hubert, mč041036)

V roce 1854 David Evans ze strojíny odešel a novými finančními společníky ve strojínu se stali synovec zemřelého Johna Andrewa Georg W. Andrews a Adolf Kuc. Generálním ředitelem strojíny, která změnila jméno na „Ruston a spol.“, byl Joseph J. Ruston a obchodním ředitelem jeho bratr John. Funkce dalších společníků není známa.

K další významné změně ve finanční struktuře strojíny, která byla až donud v podstatě rodinnou firmou, došlo v roce 1869. Hlavní

Ing. K. J. Suvor

▲ Vložila ing. Karla J. Suchého se vztahem pro fedilite FPS o stavu pamího stroje na pamíku FERDINAND I. po prohlídce v říjnu 1905 (sbírka M. Hubert, m041067)

◀ Dříve Pražské akciové strojírny na Pražskou paroplyšební společnost z května 1881, nynížijí se uhrzení ceny za opravy pamítk Vyšehrad a PRAHA, prání jedí německy (sbírka M. Hubert, mč041051)

◀◀ Projekt: Slika
pamniku SACHSANI
a PREUSSEN, kreslená
O. H. Möllerem v listop-
adu 1856 v Praze
(sbírka M. Hubert,
mc041050)

početí stavby z důvodu nastalých válečných poměrů jak ve Floridsdorfu, tak i v Praze odvedení všichni jeho nejlepší a nejzkušenější dělníci k plnění svých povinností u c. k. armády. Tím byl podepsaný uveden do největších nesnází, protože tak přišel o nezbytné a nejužitečnější dělníky, určené a zaměstnané právě k dokončení dílových čunů. Navzdory jeho nejlepší vůli a dlouhé námaze se mu je nepodařilo nahradit.

za 2.
První dílový čun byl v září m. r. naložen na palubu rakouské lodi „Esterina“ v Terstu, dorazil ale teprve po třech týdnech do Benátek, a to velmi poškozený. V důsledku toho bylo zavedeno soudem vyšetřování, jež rovněž trvalo asi tři týdny, a teprve energickým zásahem c. k.

velitelství Flottillenkorpsu v Benátkách mu byly vydány jeho loďní díly. Tím ztratil asi pět týdnů nejlepšího ročního času, jenž již nemohl být dohnán.

za 3.
Druhý dílový čun byl počátkem října m. r. naložen na palubu rakouské lodi „Nuovo Dodo“ v Terstu. Tato loď ale po 14 dnech najela na břeh v Palastriny a ztratila kormidlo, čímž byl kapitán nucen k záchraně své lodi hodit část svého nákladu přes palubu. V něm se také nalézalo

▼ Rakouské dílové čuny v benátské laguně v letech 1860–1866, z nichž vli vlevo od Rustony (z knihy W. Achelburga: K.u.K. Dampfschiffe in allen Fotografien, 1996)

▲ Pán Ůstředních dílen pražských Elektrických podniků v areálu Rustony k roku 1917 s vyznačením hlavních objektů a manipulačních kolejí: A – administrativní budova, M – obytná a provozní budova, J – montovna na opravy tramvají, C – dílny kolejových konstrukcí, D – strojína dílen kolejových konstrukcí, G – karosárna na opravy tramvají, E – kotelna, I – sklad dřeva a domky skladníka, K – centrální záchody dřevárny, P – posuvný vozík do montovny a karosárny (převzato ze spisu Fotgk, 3/2006, mč041059)

▲ Administrativní budovy Ůstředních dílen EP v pohledu z nároží ulice Švabý, kolem roku 1925 (obrázky P. Fotgk, mč041070)

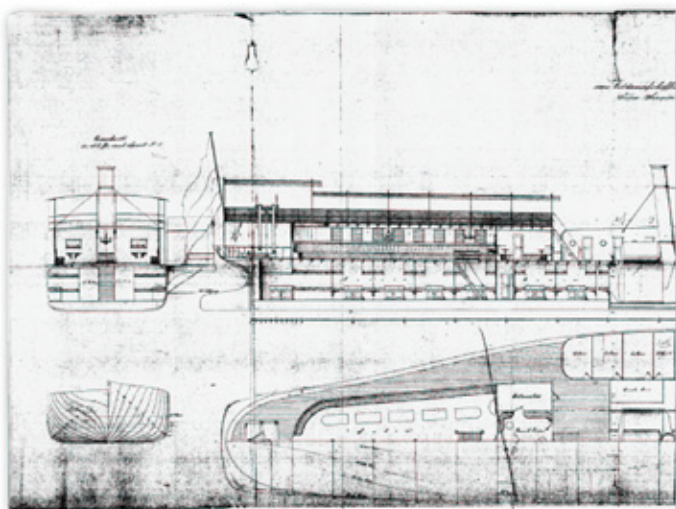
žila k výrobě tzv. kolejových konstrukcí, tedy různých křížení tramvajových kolejí, výhybek apod., a k ohýbání kolejí do potřebných oblouků. Tato tzv. montovna kolejových konstrukcí měla rovněž vlastní strojínu a také sklad kolejnic s napojením na kolejistě v areálu k odvozu produkce na místa montáže v terénu.

Nové postaveny byly velké sklady materiálu na severním okraji areálu s domkem pro bytí skladníka na jednom konci a umývárnu na konci druhém, obytná budova pro ředitele podniku a administrativní pracovníky, domky se záchody pro dělníky a drobnější sklady.

Provoz v dílnách na opravy tramvají v montovně a karosárně byl zahájen 8. dubna 1914 a práce v montovně kolejových konstrukcí začaly v srpnu 1914. K napojení kolejistě v areálu

92 / 93

RUSTONKA A RND RUSTONII

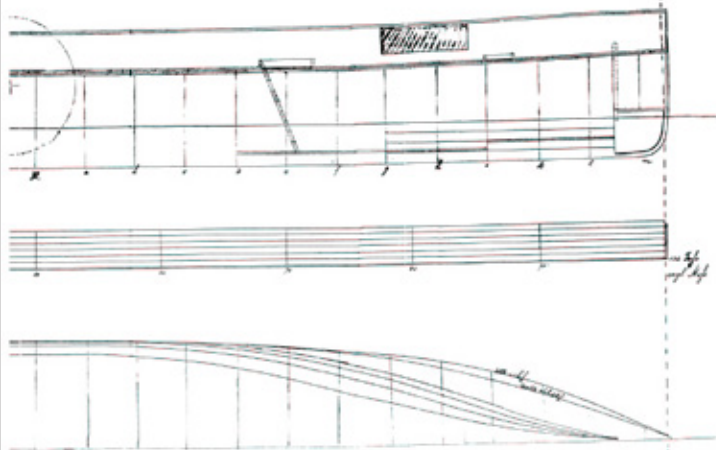
▲ Projekt výkres salonního parníku pro rakouskou Štátní železniční společnost na dobru Dunu, kreslený J. J. Rustonem ve Floridsdorfu v červnu 1860 (obrázky M. Hubert, mč041053)

schopnosti konkurence nákladná modernizace výrobních zařízení a zavedení výroby modernějších a silnějších parních strojů v Praze. Dosavadní měly výkon do 150 nominálních koní (tedy asi 600 koní indikovaných), zatímco jiné strojírny dodávaly na dunajské lodě již stroje o výkonu 200 nom. koní i více. Do těchto nejvyšších investic se zřejmě Rustonovi nechtělo. Jako třetí příčina náhlého uzavření floridsdorfské loděnice ke konci roku 1873 se uvádí tragické úmrtí bratra Johna Rustona 30. srpna 1873;

1857 a uvedeny hlavní rozměry čunu ve stopách. V metrických mírách obnášely: délka mezi svíslíci 20,48 metru, šířka na hlavním žebři 5,18 metru a boční výška na hlavním žebři 2,13 metru.

První doložený kontakt c. k. námořnictva s J. J. Rustonem, který od armády velel Lagunové flotily tenkrát převáželo, byla návštěva inženýra Andressena v loděnici v Klosterneuburgu koncem května 1859 k projednání technických podrobností provedení strojního za-

řízení dílových čunů. Dojednané detaily byly zaznamenány v protokolu z 31. května 1859 a týkaly se velikosti a příslušenství jednoho páru parních strojů¹⁰⁰, konstrukce a příslušenství parního kotle na páru o tlaku 15 angl. liber na čtvereční palec, umístění komína na boku lodi, provedení spojovacího potrubí mezi kotlem a parním strojem, rozsahu náhradních dílů a náhrad ke kotli a ke stroji a také lamp k osvětlení strojovny a kladkostroje ke zvedání pístů stroje při opravách. Je zajímavé, že se v proto-

76 / 79

RUSTONKA A RND RUSTONII

106 / 109 RUSCHKE J. AND RUSCHKE

Provoz BOHEMIE a parník SEMANTOS	42
Účast J. J. Rastona na české paropletbě a její zánik	45
Strojírny a ložnice v areálu pražské Rastony	49
Strojírna Edwardsa Chemose	49
Strojírna Raston a spol. a Pražské akciové strojírny	49
Pražské ložnice firm Raston a spol. a Pražské akciové strojírny	60
Více pražských strojírny a zánik Rastony	74
Ložnice na Bnaji	75
Historický provoz pražské ložnice v Klosterneuburgu	75
Ložnice „Josef J. Raston“ ve Floridsdorfu	77
Dělové čluny pro c. k. ložnicovou flotilu v Benátkách	80
Ložnice Pražské akciové strojírny „Raston-Úpest v Brněněštině“	90
Báseň podniku v libeňském areálu „Rastonka“	91
Elektrické podniky král. hl. města Prahy (Pražské dopravní podniky)	91
Pražská strojírna a. s.	95
Průmysl	97
literární a proměny	101
Zusammenfassung	102
Dodatek 1.	
Seznam nových podniků z ložnic J. J. Raston a Pražské akciové strojírny	103